

CHRONISCHE NIERINSUFFICIËNTIE

OKTOBER 2015

Onafhankelijke artsenbezoekers

Lic. Baitar Abdelbari
Apr. D'Hooghe Beatrijs
Dr. Apr. Lobeau Marieke
Apr. Noyens Becky
Dr. Ir. Van den Maagdenberg
Karijn
Apr. Wouters Sofie
Apr. De Milt Hanne
Apr. Verellen Eline

Ph. De Ruyck Isabelle
Dr. Devillers Catherine
Dr. Lacroix Sophie
Biol. Leroy Thérèse
Ph. Nonneman Annick
Ph. Pinckaers Nathalie
Ph. Vanvolsem Clarisse

Systematisch literatuuronderzoek
Consensusvergadering RIZIV

WZC-formularium Geneesmiddelenbrief

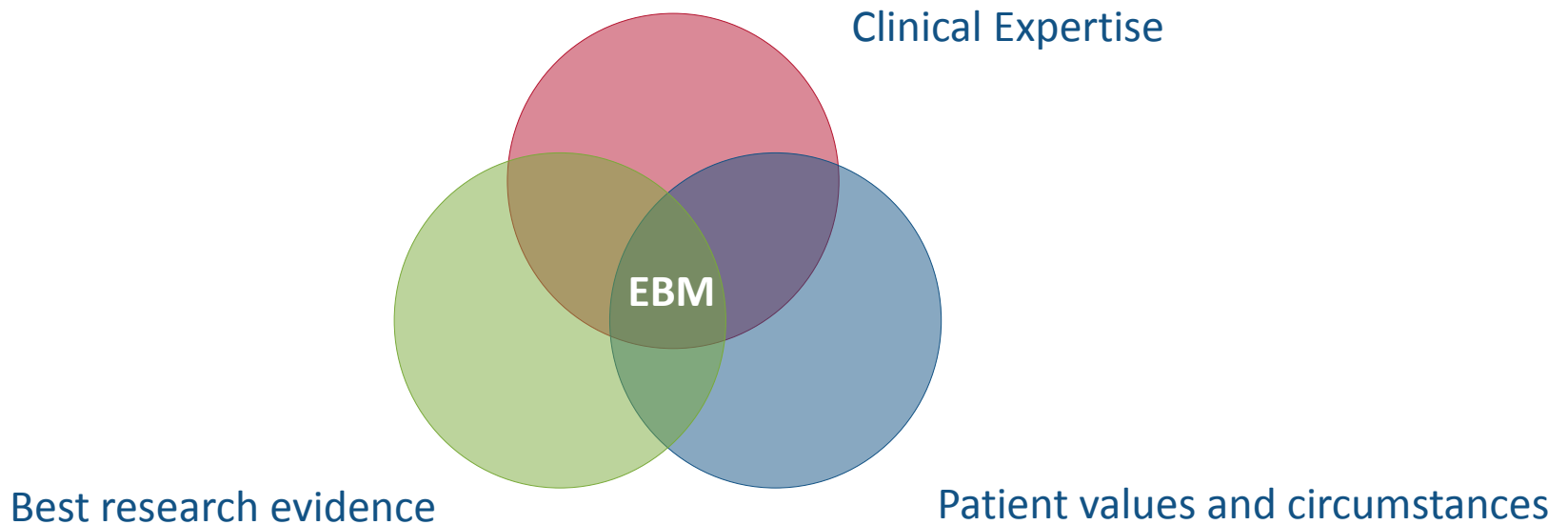

Transparantiefiches BCFI

EBM

Evidence Based Medicine

Evidence-based medicine (EBM) requires the integration of the best research evidence with our clinical expertise and our patient's unique values and circumstances

Inhoud

- Chronische nierinsufficiëntie (NI) (geen acute nierinsufficiëntie)
- Screening
- Preventie progressie chronische NI
 - Inhibitie van het renine-angiotensine-aldosterone systeem (RAAS)
 - Bloeddrukcontrole
 - Glycemiecontrole
- Cardiovasculaire preventie
- Voorzorgsmaatregelen bij het gebruik van geneesmiddelen

Methodologie

- Literatuurstudie voor de Consensusvergadering 'Rationeel gebruik van geneesmiddelen bij nierinsufficiëntie'
 - AHRQ rapport Chronic kidney disease stages 1-3 : screening, monitoring and treatment 01/2012
 - NICE richtlijn Chronic kidney disease 2014 en KDIGO richtlijn Chronic kidney disease 2012
 - Aanvullende search voor studies gepubliceerd na de zoekdatum van het AHRQ rapport en voor patiënten met CKD stadium 4.
 - Domus Medica richtlijn Chronische nierinsufficiëntie 2012

Inhoudstafel

Screening

Preventie progressie CNI

Inhibitie van het RAAS

ACE-I/sartanen – Veiligheid

Hypertensie

Diabetes type 2

Cardiovasculaire preventie

Geneesmiddelen - Voorzorgsmaatregelen

Samenvatting

Bijlagen

Screening

Indien er een risicofactor is, via eGFR +/- proteïnurie

- **Risicofactoren**

Epidemiologische basis	Expert consensus
• Diabetes• Hypertensie• Cardiovasculaire ziekte• Familiale voorgeschiedenis van CNI stadium 5 of familiale nierziekten	• Nefrotoxische geneesmiddelen• Structurele nieraandoeningen, herhaaldelijke nefrolithiasis of prostaathyperplasie• Opportunistische detectie van hematurie• Systeemziekte met mogelijke weerslag op de nieren• Voorgeschiedenis acute nierinsufficiëntie

- **Glomerulaire filtratiesnelheid (eGFR)**

- 1x/jaar
- MDRD of CKD-EPI

- **Proteïnurie** (ochtendurine)

- Met diabetes: albuminurie/creatininurie ratio (ACR) 1x/jaar
- Zonder diabetes: geen consensus

(indicatie, test (ACR of proteïnurie/creatininurie ratio (PCR)), frequentie)

FORMULES	DEFINITIE
OPVOLGING	CATEGORIEËN

Preventie van progressie CNI – RAAS inhibitie

Bij proteïnurie (+/- hypertensie): ACE-I/sartaan, zeker bij diabetes

Proteïnurie*	AHT	Indicatie ACE-I/sartaan - Richtlijnen	Studies
Ja	Ja	Ja	Ja
Ja	Nee	Ja bij diabetici	Meeste studies bij diabetes
		Geen consensus bij niet-diabetici	
Nee	Ja	Geen consensus bij diabetici	Weinig gegevens
		Nee bij niet-diabetici	
Nee	Nee	Nee	Weinig gegevens

*Behandelingsdrempel van proteïnurie variabel volgens richtlijnen en volgens populatie

- **Studies:** meeste patiënten: proteïnurie + hypertensie + diabetes
ESRD (dialyse of niertransplantatie): √ statistisch significant
- **ACE-I vs sartaan:** geen verschil op harde eindpunten
- **Dubbele inhibitie niet aanbevolen**

ACE-I vs PLACEBO

SARTAAN vs PLACEBO

ACE-I VOLGENS GRAAD VAN PROTEÏNURIE

SARTAAN VOLGENS GRAAD VAN PROTEÏNURIE

DREMPELWAARDE N PROTEÏNURIE

ACE-I VS SARTAAN

DUBBELE INHIBITIE

ACE-I/sartanen - Veiligheid

Vóór de start	• Kaliëmie + eGFR• Contra-indicaties • Hyperkaliëmie• Bilaterale stenose van nierarteriën of stenose bij unieke nier• Zwangerschap
Start	• Risico op acute nierinsufficiëntie → Starten met (zeer) lage dosis bij volumedepletie, oudere patiënten, hartfalen, nierinsufficiëntie, perifere vaatlijden of algemene atherosclerose
Tijdens behandeling	• Kaliëmie + eGFR 2 weken na start en na elke dosisaanpassing• Farmacodynamische interacties: • Nierinsufficiëntie, hyperkaliëmie, hyponatriëmie, hypoglycemie, arteriële hypotensie,...• Vermindering van de renale klaring van digoxine, lithium, ...

STROOMDIAGRAM

VEILIGHEID

INTERACTIES

Preventie progressie CNI – Hypertensie

Streefwaarde BD \leq 140/90

- **Streven naar striktere bloeddrukstreefwaarden?**
 - Geen diabetes noch proteïnurie: alle richtlijnen: \leq 140/90
 - Andere populaties
 - Studies: niet-significante effecten op morbi/mortaliteit
 - Verschillen tussen richtlijnen
- **Keuze tussen de klassen?**
 - Bij proteïnurie: ACE-I of sartaan
 - Zonder proteïnurie:
 - Zonder diabetes: geen voorkeur tussen klassen
 - Met diabetes: geen consensus
 - Sommige RL: ACE-I of sartaan
 - Andere RL: geen voorkeur tussen klassen

STRIKTER?
STUDIES

ANDERE KLASSEN

Preventie progressie CNI – Diabetes type 2

Streefwaarde HbA1c ~ 7% bij de meeste CNI patiënten

- **Geen RCT specifiek over patiënten met CNI en over harde eindpunten**
- **Studies bij patiënten met diabetes van lange duur en hoog CV risico**
 - **Streven naar striktere waarden?**
 - Nefropathie: mogelijk ↘
 - Mortaliteit: NS resultaten of ↗
 - Risico op hypoglycemie: ↗
- **Individualiseer glycemische streefwaarden**
- **Gebruik van metformine bij CNI**
 - Stadium 3 (GFR <60 ml/min): dosisaanpassing
 - Stadium 4 (GFR <30ml/min) of acute nierinsufficiëntie: contra-indicatie

STRIKTER?
STUDIES

INDIVIDUALISEER

METFORMINE

ANDERE
ANTIDIABETICA

Cardiovasculaire preventie

Patiënt met chronische NI: meestal een verhoogd cardiovasculair risico

- **Evalueer het CV risico**
 - Hypertensie, diabetes, lipidenstoornissen, ...
 - Chronische NI: onafhankelijke CV risicofactor?
- **Aanpak**
 - Levensstijl: gewicht, lichaamsbeweging, rookstop
 - Antihypertensivum zo nodig
 - Hypoglycemiërend geneesmiddel bij diabetes
 - Acetylsalicylzuur in secundaire preventie
 - Statine?
 - Studies: onderbouwing van lage kwaliteit (vnl. post-hoc analyses)
 - Meeste richtlijnen: globaal CV risico evalueren

ASA

STATINE - STUDIES

WELK STATINE?

Geneesmiddelen – Voorzorgsmaatregelen

Weinig studies – Uiteenlopende adviezen

≥ 65 jaar en ≥ 5 (chronische) geneesmiddelen

Systematische en kritische evaluatie van het geneesmiddelengebruik, min. 1x/j

Algemeen indien renaal geklaard:

↘ dosis per inname en/of ↗ interval en/of alternatieve keuze en/of monitoring

ANTIDIABETICA

Diuretica: voor hetzelfde effect ↗ dosis (thiazide of lis)

Associëren met of overschakelen naar lisdiureticum indien thiazide

NOACs

NSAIDs ! Idealiter, geen NSAIDs (risico ↘ GFR, ↗ CV risico)

Farmacodynamische interactie met ACE-I, sartanen, diuretica (risico ↘ GFR)

Nauwe therapeutisch-toxische marge: digoxine, lithium, colchicine, ...

Hulpmiddelen: SKP, Richtlijn Domus Medica,...

Samenvatting

- **Screening chronische NI**
 - Bij een risicofactor
 - via eGFR +/- proteïnurie
- **Preventie van progressie van chronische NI**
 - Bij proteïnurie (+/- AHT): ACE-I/sartaan, zeker bij diabetes
 - Streefwaarde BD $\leq 14/9$
 - Streefwaarde HbA1c $\sim 7\%$ bij meeste patiënten
- **Patiënt met chronische NI heeft over het algemeen een verhoogd cardiovasculair risico**
- **Let op de voorzorgsmaatregelen bij het voorschrijven van bepaalde geneesmiddelen**

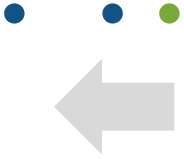

Bijlagen

Bijlagen - Inhoudstafel

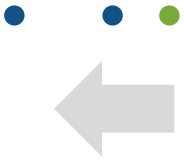
Algemeen	Preventie van progressie van NI		Veiligheid
CNI - Definitie	Inhibitie van het RAAS	Bloeddrukcontrole	ACE-I/sartanen
Schatting van de GFR	ACE-I vs placebo	Bloeddrukstreefwaarde	Stroomdiagram
CNI - Categorieën	ACE-I vlgs proteïnurie	Andere antiHT	Ongewenste effecten CI
Levensstijl	ARBs vs placebo	Diabetes	Interacties
Onderzoek & verwijzing	ARBs vlgs proteïnurie	Streefwaarde HbA1c	Dosisaanpassing
Zorgtraject	ACE-I vs sartanen	ACCORD	Metformine
Acute NI	Dubbele inhibitie RAAS	ADVANCE	Antidiabetica
Opvolging	Drempel proteïnurie (RL)	VADT	NOACs
		Individualiseer	
CV preventie			
	Statines - studies	ASA – prim. preventie	
	Voorkeur statine?	ASA - diabetes	

Definitie chronische nierinsufficiëntie

- Een vermindering van de GFR <60 ml/min/1,73m² (G3a-G5)
- of
- Tekens van nierschade
 - Proteïnurie of albuminurie (AER ≥ 30 mg/24u; ACR ≥ 30 mg/g [≥ 3 mg/mmol])
 - Urinesedimentafwijkingen
 - Elektrolyetstoornissen en stoornissen van andere opgeloste stoffen (glucose, aminozuren...) door tubulaire afwijkingen
 - Afwijkingen in histologie
 - Structurele afwijkingen gedetecteerd door beeldvorming
 - Voorgeschiedenis van niertransplantatie
- Gedurende 3 maanden
- Met implicaties voor de gezondheid

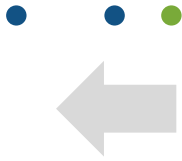
Schatting van de GFR

- Een formule op basis van creatinine blijft de standaard voor de huisartsenpraktijk
 - ! Inname van vlees 12u voor de bloedname
 - ! Extreem lichaamsgewicht/spiermassa
 - ! Acute nierinsufficiëntie
 - ! Trimethoprim, cimetidine, fenofibraat, bepaalde antibiotica

MDRD (ml/min/1,73m ²)	CKD-EPI (ml/min/1,73m ²)
Preciezer dan CKD-EPI als • GFR <60ml/min Minder exact als • GFR dicht bij normale waarden (onderschatting GFR, dus, overschatting van prevalentie van CNI in een gezonde populatie)	Preciezer dan MDRD als • GFR >60ml/min Betere voorspeller dan de MDRD voor mortaliteit en evolutie naar ESRD (end stage renal disease)
Onvoldoende gevalideerd bij oudere populatie	

- 24u urinecollectie: niet aangeraden (veel fouten mogelijk)
- Cockcroft-Gault : minder goede schatting ten opzichte van nieuwe formules

GFR categories in CKD

GFR category	GFR (ml/min/1.73 m ²)	Terms
G1	≥ 90	Normal or high
G2	60–89	Mildly decreased*
G3a	45–59	Mildly to moderately decreased
G3b	30–44	Moderately to severely decreased
G4	15–29	Severely decreased
G5	< 15	Kidney failure

Abbreviations: CKD, chronic kidney disease; GFR, glomerular filtration rate.

*Relative to young adult level

In the absence of evidence of kidney damage, neither GFR category G1 nor G2 fulfill the criteria for CKD.

Albuminuria categories in CKD

Category	AER (mg/24 hours)	ACR (approximate equivalent)		Terms
		(mg/mmol)	(mg/g)	
A1	< 30	< 3	< 30	Normal to mildly increased
A2	30-300	3-30	30-300	Moderately increased*
A3	> 300	> 30	> 300	Severely increased**

Abbreviations: AER, albumin excretion rate; ACR, albumin-to-creatinine ratio; CKD, chronic kidney disease.

*Relative to young adult level.

**Including nephrotic syndrome (albumin excretion usually > 2200 mg/24 hours [ACR > 2220 mg/g; > 220 mg/mmol]).

Acute nierinsufficiëntie

- **Indien plotse \searrow nierfunctie: overweeg ANI (eerder dan achteruitgang van CNI)**
- **Definitie**
 - \nearrow serumcreatinine met minimum 0,3mg/dl binnen 48 u
 - \nearrow serumcreatinine hoger dan 1,5 keer de basiswaarde binnen 7 dagen
 - Urinevolume < 0,5ml/kg/u gedurende 6 uren
- **eGFR via formules onbetrouwbaar**
- **STOP** alle nefrotoxische of renaal geklaarde geneesmiddelen bij patiënten met een eGFR <60ml/min/1,73m² bij acute blootstelling aan een risicofactor voor een ANI
- **Risicofactoren**

Oorzaken van ANI: blootstelling en predispositie voor niet-specifieke ANI

<u>Blootstelling</u>	<u>Predispositie</u>
Sepsis	Dehydratatie of volumedepletie
Kritische aandoening	Gevorderde leeftijd
Circulatoire shock	Vrouwelijk geslacht
Brandwonden	Zwart ras
Trauma	CNI (Chronische nierinsufficiëntie)
Hartchirurgie (vooral met CPB)	Chronische aandoeningen (hart, longen, lever)
Grote niet-cardiale ingreep	Diabetes mellitus
Nefrotoxische geneesmiddelen	Kanker
Radiocontrastmiddelen	Anemie
Giftige planten en dieren	

CPB: cardiopulmonale bypass

Indicatie ACE-I/sartaan – Drempelwaarden proteïnurie

Proteïnurie	AHT	Indicatie ACE-I/sartaan*	Graad van aanbeveling
AER 30-300mg/24h	Ja	Ja	KDIGO 2D
AER >300mg/24h			KDIGO 1B
ACR ≥300mg/g			NICE
PCR >270mg/g			Domus Medica 2B
AER 30-300mg/24h	Nee	Ja zo diabetes	KDIGO 2D
AER >300mg/24h			KDIGO 1B
ACR >30mg/g			KDOQI 2C
ACR ≥30mg/g			NICE
ACR >20mg/g ♂ ACR >30mg/g ♀			Domus Medica 2B
ACR ≥700mg/g		Ja, onafhankelijk van andere CV risicofactoren	NICE
PCR >900mg/g			Domus Medica 1B

*KDIGO, KDOQI, NICE : ACE-I of sartaan
Domus Medica : voorkeur voor ACE-I

ACE-I vs placebo

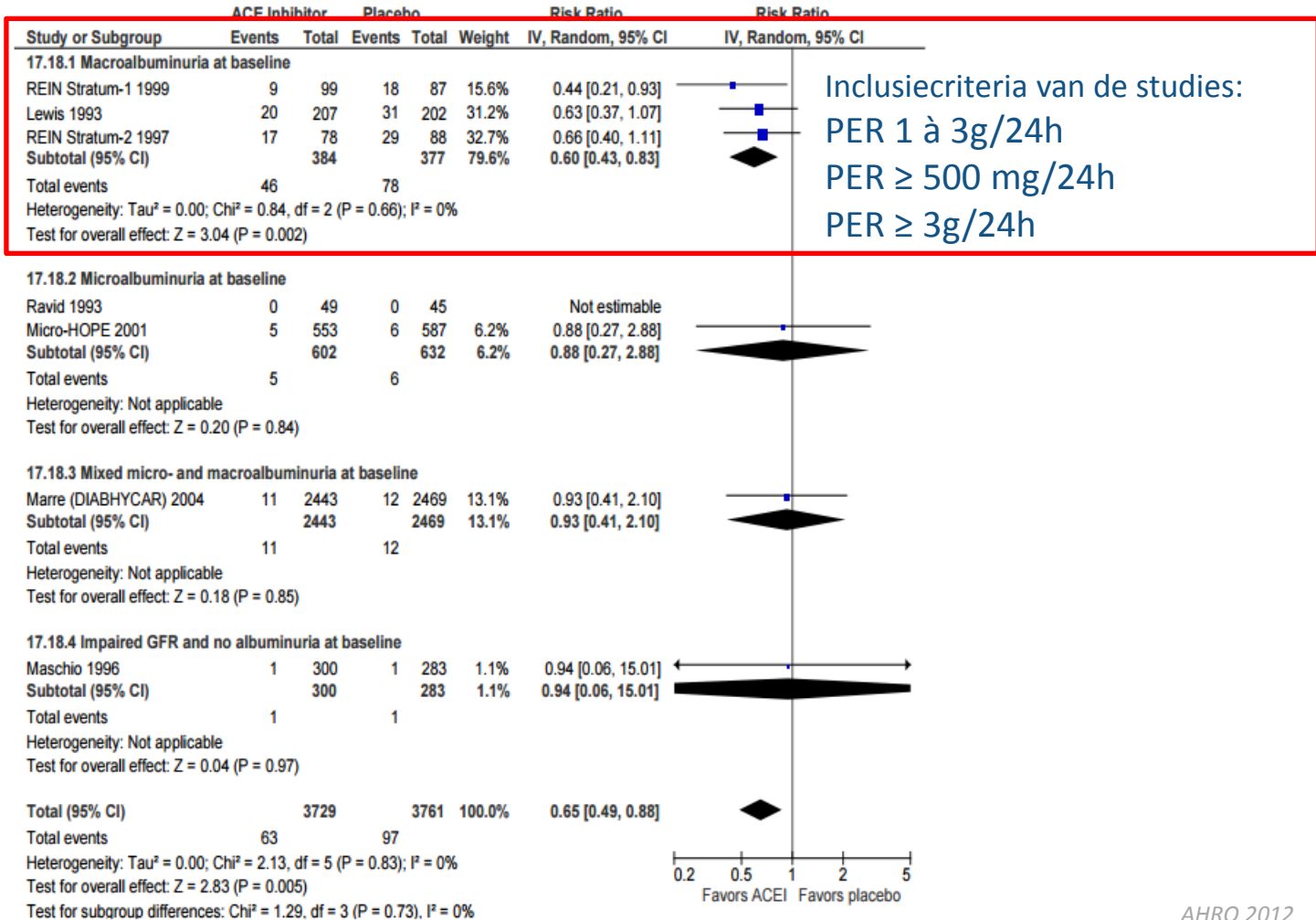
Populatie: voornamelijk diabetespatiënten met albuminurie, met of zonder hypertensie

Outcomes	N° of participants (studies) Follow up	Results	Quality (GRADE)
All-cause mortality	11536 (16 studies) 6m - 5y	RR= 0.94 (0.80-1.12) Diabetic (N=11) RR= 0.91 (0.70-1.18) Non diabetic RR= 1.01 (0.72-1.43)	HIGH
Cardiovascular mortality	7533 (3 studies)	RR=1.03 (0.86-1.23) Diabetic (N=1) RR= 1.07 (0.85-1.35) Non diabetic RR= 0.97 (0.74-1.29)	MODERATE
Myocardial infarction (any)	5100 (3 studies)	Diabetic (N=3) RR=0.79 (0.57-1.09) Non diabetic : not reported	HIGH
Stroke (any)	7719 (4 studies)	RR= 0.80 (0.52-1.23) Diabetic (N=1) RR= 1.03 (0.80-1.32) Non diabetic (N=3) RR= 0.51 (0.13-2.09)	LOW
Doubling of serum creatinine	7392 (7 studies)	RR= 0.60 (0.40-0.89) Diabetic RR= 0.69 (0.44-1.09) Non diabetic RR= 0.31 (0.07-1.35)	MODERATE
End Stage Renal Disease	7490 (7 studies)	RR=0.65 (0.49-0.88) Diabetic (N=4) RR= 0.73 (0.48-1.10) Non diabetic or mixed nephropathy(N=3) RR= 0.59 (0.39-0.89)	HIGH
Progression from micro- to macroalbuminuria	1682 (7 studies)	RR=0.48 (0.27-0.85)	MODERATE
Any or serious adverse events leading to study withdrawal	7336 (14 studies)	RR=1.12 (1.02-1.23)	MODERATE
Cough	7361 (10 studies)	RR=2.33 (1.49-3.63)	HIGH
Hyperkalemia	2758 (8 studies)	RR=1.08 (0.53-2.23)	HIGH

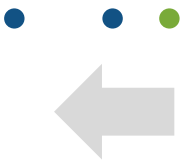
ACE-I vs placebo volgens graad van proteinurie

Statistisch significante resultaten in geval van macro-albuminurie

Figure 6. ACEI versus placebo: End-stage renal disease by albuminuria subgroups

Sartanen vs placebo

Populatie: diabetespatiënten met albuminurie, meestal met hypertensie

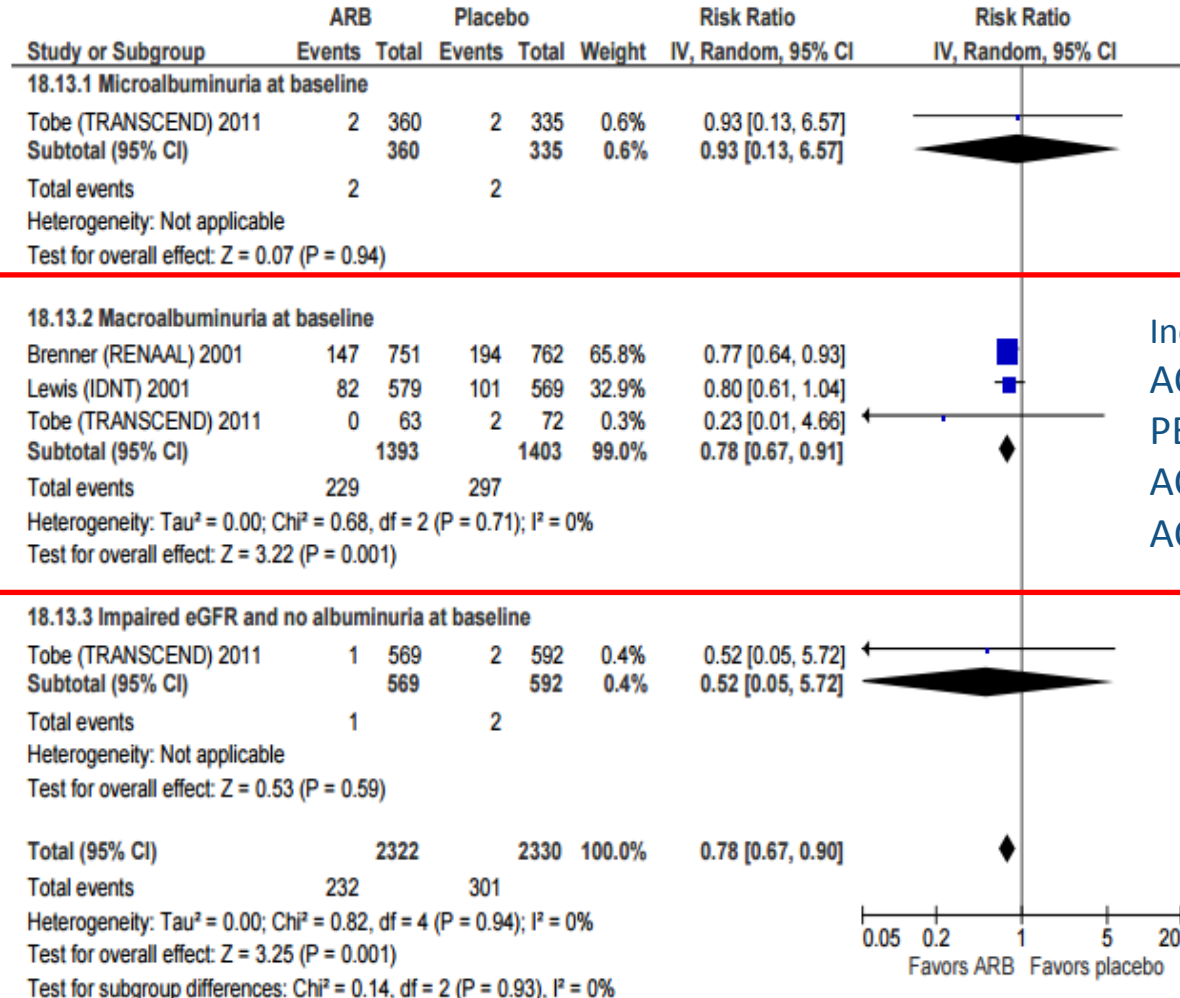
Outcomes	N° of participants (studies) Follow up	Results	Quality (GRADE)
Mortality	5242+577 (4+1 studies) 1-4.5 y	RR= 1.04 (0.92-1.18)	HIGH
Cardiovascular mortality	1991 (1 study)	RR=1.03 (0.80-1.31)	LOW
Myocardial infarction (any)	1513 (1 study)	RR= 0.75 (0.53-1.06)	MODERATE
Doubling of serum creatinine	4652+577 (3+1 studies)	RR=0.78 (0.68-0.90)	HIGH
End Stage Renal Disease	4652 (3 studies)	RR=0.77 (0.66-0.90)	HIGH
Progression from micro-to macroalbuminuria	1104 (2 studies)	RR=0.42 (0.33-0.52)	HIGH
Hyperkalemia necessitating discontinuation of study medication	4652 (3 studies)	RR=2.38 (1.57-3.61)	HIGH

Sartanen vs placebo volgens graad van proteïnurie

Statistisch significante resultaten in geval van macro-albuminurie

Figure 7. ARB versus placebo: End-stage renal disease by albuminuria subgroups

Inclusiecriteria van de studies:

ACR ≥ 300mg/g

PER ≥ 900mg/24u

ACR > 178mg/g ♂

ACR > 248mg/g ♀

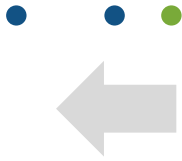
ACE-I vs sartanen

Populatie: voornamelijk diabetespatiënten met albuminurie en hypertensie

Outcomes	N° of participants (studies) Follow up	Results	Quality (GRADE)
Mortality	534 (4 studies) 1-5 years (mean 2.5 y)	RR=1.04 (0.37-2.95)	LOW
Cardiovascular mortality	534 (4 studies)	RR= 0.88 (0.19-4.13)	LOW
Stroke (any)	103 (1 study)	0 in both groups	LOW
Myocardial infarction (non fatal)	353 (2 studies)	RR= 0.62 (0.23-1.68)	LOW
Progression from micro-to macroalbuminuria	219 (1 study)	0 in both groups	LOW
Any study withdrawal	753 (5 studies)	RR=1.07 (0.80-1.42)	LOW
Study withdrawal due to AE	534 (4 studies)	RR= 1.35 (0.86-2.13)	LOW
Cough	284 (3 studies)	RR= 4.10 (1.47-11.48) SS more frequent with ACE-I	LOW

Dubbele inhibitie van het RAAS

Gegevens uit studies

- De meeste studies : weinig patiënten, korte duur
- Twee belangrijkste RCT's
 - 1 RCT : ACE-I of sartaan + aliskiren vs ACE-I of sartaan
 - 1 RCT : losartan + lisinopril vs losartan
 - Voortijdige stop van beide studies omwille van veiligheidsredenen

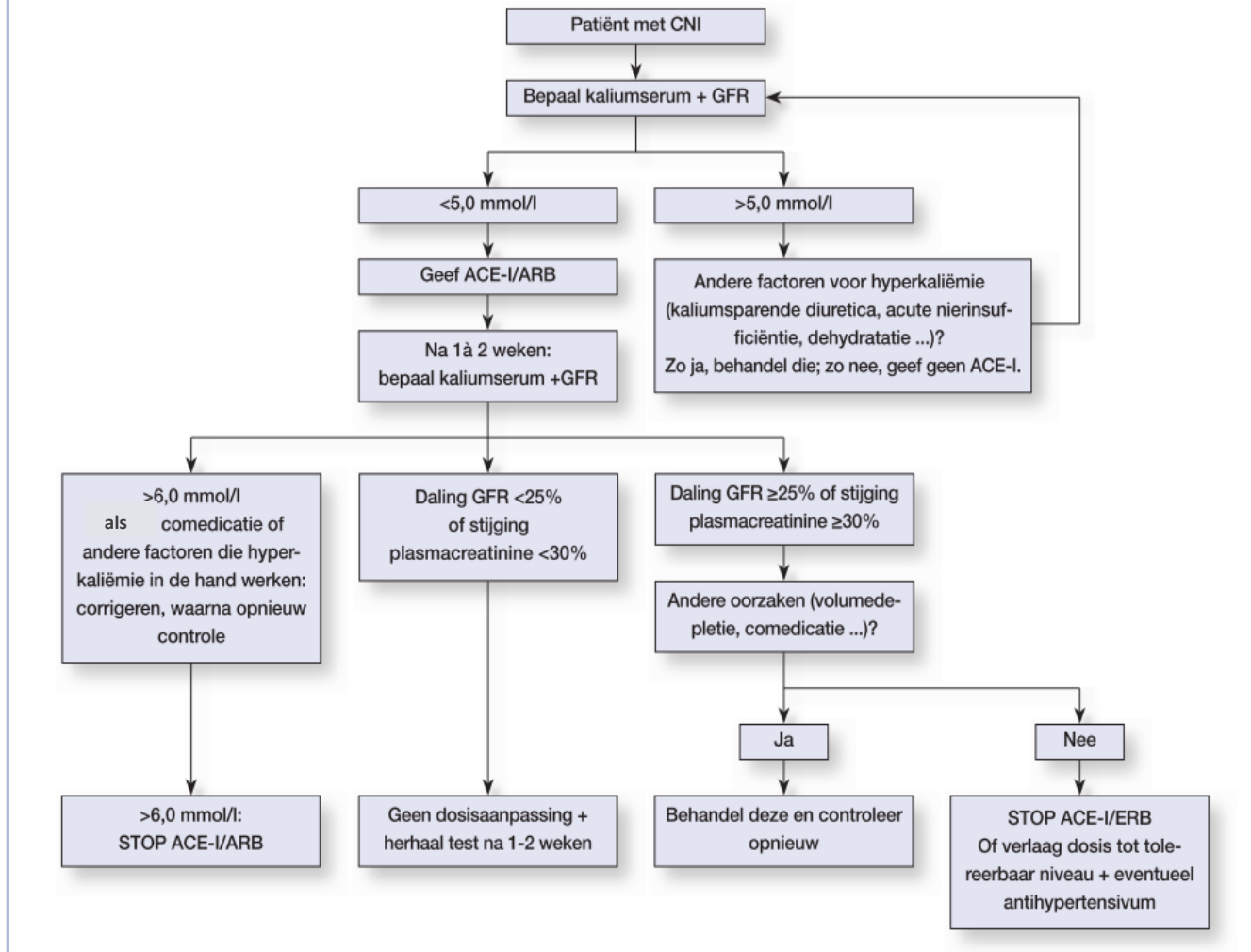
Outcomes	N° of participants (studies) Follow up	Results	Quality (GRADE)
Mortality	10.009 (2 studies) 2-3 y	NS	HIGH
ESRD	10.009 (2 studies) 2-3 y	NS	HIGH
Hyperkalemia	10.009 (2 studies) 2-3 y	SS more frequent with dual therapy	HIGH
Acute kidney injury	1448 (1 study)	HR= 1.7 (1.3-2.2) SS more frequent with dual therapy	MODERATE

Beperking van het gebruik (EMA 2014)

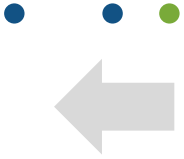
- Associatie niet aangeraden
- Associatie ACE-I + sartaan gecontra-indiceerd bij diabetische nefropathie
- Associatie aliskiren + ACE-I of sartaan gecontra-indiceerd bij GFR < 60 ml/min/1,73m² of diabetes

Opstarten van ACE-I/sartaan

Figuur 3: Stroomdiagram voor het instellen van een behandeling met ACE-I/ARB.

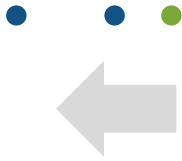

ACE-I/Sartanen - Veiligheid

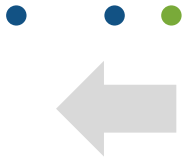
Ongewenste effecten	• Hypotensie• Duizeligheid, vermoeidheid, hoofdpijn, paresthesieën• GI nevenwerkingen; chronische enteropathie met diarree onder olmesartaan• Hyperkaliëmie, hyponatriëmie• Nierinsufficiëntie• Huidaandoeningen, fotosensibiliteit• Angio-oedeem• Hoest (vooral ACE-Inhibitoren)• Hypoglycemie• Jicht• Krampen• Zeldzaam neutropenie, agranulocytose, trombopenie, anemie• Zeldzaam stomatitis, pancreatitis, leveraandoeningen• Cardiovasculaire mortaliteit bij diabetes type 2 onder olmesartaan• Foetale afwijkingen
Voorzorgsmaatregelen	• Hypotensie vanaf de eerste toediening bij volumedepletie → beginnen met zeer lage dosis (bv ¼) en progressief verhogen• Met lage dosis beginnen en progressief verhogen, vnl. bij hoge leeftijd, NI of hartfalen• De nierfunctie controleren voor de start van een behandeling en ongeveer twee weken later• Voorzichtig beginnen in geval van perifeer vaatlijden of algemene atherosclerose omwille van een verhoogd risico op nierarteriestenose bij deze patiënten
CI	• Zwangerschap• Bilaterale nierarteriestenose of stenose bij unieke nier• Hyperkaliëmie

ACE-I/Sartanen - Veiligheid

Interacties	↗ risico op ongewenste effecten	Functionele NI	• NSAID bij hypovolemie, deshydratatie, NI, nierarteriestenose • Diuretica (via hypovolemie) • ACE-I, sartanen, aliskiren			
		Hyponatriëmie	• Thiazidediuretica en aanverwanten, acetazolamide • Desmopressine • SSRI, SNRI, agomelatine • Anti-epileptica • Hypoglycemiërende sulfamiden			
		Hyperkaliëmie	• Kaliumzouten • Kaliumsparende diuretica • ACE-I, sartanen, aliskiren • Digoxine, vnl bij overdosis	• Heparines • Epoëtines • NSAIDs	• Drospirenone • Trimethoprim • Pentamidine	
		Hypoglycemie	• Diabetesmedicatie • Anti-aritmica: cibenzoline, disopyramide			
		Verergering angio-oedeem tgv bepaalde geneesmiddelen, desensibilisaties (wespengif)				
		Spiërkrampen	• Via elektrolytenstoornissen: diuretica, laxativa, corticoïden • Geneesmiddelen die krampen uitlokken			
		Anemie en agranulocytose : azathioprine				
		Toename (antihypertensiva) of antagonisme (pseudo-efedrine, ...) van effect op de bloeddruk				
	Antagonisme	Epoëtine				
	↘ renale klaring	Lithium, digoxine, metformine, anti-aritmica, fibraten				
Andere	• Inhibitoren van 2C9 : accumulatie van irbesartan, mogelijke ↘ van effect van losartan • Goudzouten					

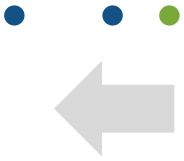
Bloeddrukstreefwaarde

- Variatie tussen de studies voor wat betreft de absolute streefwaarde qua bloeddruk
- Over het algemeen:
streefwaarde van 'strikte controle' = 10-15mmHg lager dan groep 'standaard controle'

Outcomes	N° of participants (studies) Follow up	Results	Quality (GRADE)
Mortality	1806 (4 studies) 2-5 y	RR=0.86 (0.68-1.09)	MODERATE
Cardiovascular mortality	332 (2 studies)	RR=0.83 (0.54-1.26)	MODERATE
Myocardial infarction (fatal)	335 (1 study)	RR=1.01 (0.06-15.95)	MODERATE
Stroke (fatal)	632 (2 studies)	RR=1.09 (0.34-3.47)	LOW
ESRD	1506 (3 studies)	RR=1.03 (0.77-1.38)	LOW

Andere antihypertensiva (dan ACE-I/sartanen)

Bij nierinsufficiëntie: (zeer) zwakke onderbouwing en (zeer) zwakke kwaliteit

Monotherapie vs placebo

- β -blokkers
 - Enkel gegevens bij hartfalen: \searrow mortaliteit, \searrow hospitalisaties
- Calciumantagonisten
 - Enkel gegevens bij diabetespatiënten: \searrow myocardinfarct

Geen significante effecten op alle andere cardiovasculaire of renale eindpunten

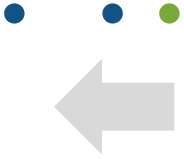
- Diuretica
 - Geen gegevens

Monotherapie onderling, bitherapie vs monotherapie of placebo

- Zeer zwakke onderbouwing; voornamelijk niet significante resultaten

→ Geen enkele klinische conclusie over de keuze is hieruit mogelijk

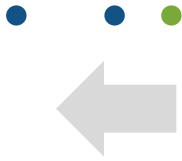
Streefwaarde HbA1c

- Geen enkele studie specifiek over patiënten met chronische nierinsufficiëntie
- ADVANCE – ACCORD – VADT
 - Diabetes van lange duur en hoog CV risico
 - Streefwaarde <6-6,5%
 - Resultaten op het einde van de studies:

6,5% vs 7,3% (ADVANCE)
6,4% vs 7,5% (ACCORD)
6,9% vs 8,4% (VADT)
 - ↘ mogelijk van nefropathie
 - Macrovasculaire complicaties: NS resultaten
 - Mortaliteit : NS resultaten of ↗ (ACCORD)
 - ↗ ernstige hypoglycemie (x2), ↗ ernstige ongewenste effecten

Streefwaarde HbA1c – ACCORD

Gerstein 2008 (ACCORD study group)

Design	Population	n	Duration	Intervention	Outcome	Result
RCT	-Mean Age 62.2y -Type 2 diabetes -High CV risk (35% Previous CV event) -Median HbA1c 8.1% -♀38%♂ 62% -USA-Canada	10251	Mean 3,4y (before discontinuation of the intensive regimen)	Intensive therapy (targeting HbA1c<6%) vs standard therapy (targeting HbA1c from 7,0 to 7,9%)	Median level of HbA1C at 1y and throughout the FU period	6.4% vs 7.5% stable
					Composite non fatal MI, non fatal stroke or death from CV cause (I)	HR=0.90 (95%CI 0.78 to 1.04) p=0.16
					Death from any cause (II)	HR=1.22 (95%CI 1.01 to 1.46)* p=0.04
					Hypoglycemia (requiring any assistance)	16.2% vs 5.1% (p<0.001)
					Weight gain>10kg	27.8 % vs 14.1 % (p<0.001)
					Fluid retention	70.1 % vs 66.8 % (p<0.001)

* On January 2008, an independent data and safety monitoring committee concluded that the harm associated with the increased rate of death from any cause in the intensive therapy group, as compared with the rate in the standard therapy group outweighed any potential benefits and recommended that the intensive regime be discontinued for safety reasons.

Streefwaarde HbA1c – ADVANCE

Patel 2008 (ADVANCE collaborative group)

Design	Population	n	Duration	Intervention	Outcome	Result
RCT	- Mean Age 66y - Type 2 diabetes with a history of a major macrovascular or microvascular event or at least one other risk factor for vascular disease - Mean duration of diabetes 8y - Mean baseline HbA1c 7.5% - ♀42%♂ 58% - From 20 countries in several continent including asia, europe, australia and north america	11140	Medium 5y of follow-up	Intensive glucose control (targeting HbA1c ≤6.5% by mean of use of gliclazide (modified release) plus other drugs as required) vs standard glucose control (according local guidelines)	HbA1C (end follow-up)	6.5% vs 7.3%
Major macro and microvascular events *+** (I)					HR=0.90 (95%CI 0.82 to 0.98) p=0.01	
Major macrovascular events* (I)					HR=0.94 (95%CI 0.84 to 1.06) p=0.32	
Major microvascular event** (I)					HR=0.86 (95%CI 0.77 to 0.97) p=0.01***	
Death from any causes (II)					HR=0.93 (95%CI 0.83 to 1.06) p=0.28	
Death from CV cause (II)					HR=0.88 (95%CI 0.74 to 1.04) p=0,12	
Hospitalisation for any cause (II)					HR=1.07 (95%CI 1.01 to 1.13) p=0.03	
New onset of microalbuminuria (II)					HR=0.91 (95%CI 0.85 to 0.98) p=0.02	
New or worsening nephropathy (II)					HR=0.79 (95%CI 0.66 to 0.93) p=0.006	
Severe hypoglycemia					HR=1.86 (95%CI 1.42 to 2.40) p<0.001	

* Composite of non fatal MI, non fatal Stroke or death from CV cause.

** composite of new or worsening of nephropathy (i.e., development of macroalbuminuria, doubling of the creatinin level, need for renal-replacement therapy or death due to ranal disease) or retinopathy (i.e., development of proliferative retinopathy, macular edema or diabetes related blindness or the use of retinal photocoagulation therapy).

***primarily because of a reduction in the incidence of nephropathy (HR 0.79 (95%CI 0.66 to 0.93); p=0.006) with no significant effect on retinopathy (p=0.50)

Streefwaarde HbA1c – VADT

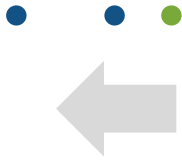

Duckworth 2009 (VADT)

Design	Population	n	Duration	Intervention	Outcome	Result
RCT	-Mean Age 60.4y -Type 2 diabetes with suboptimal control (mean HbA1c 9.4%) and cardiovascular event for 40% -Mean duration of diabetes 11.5y -military veterans (♂) -USA	1791	Medium 5.6y of follow-up	Intensive glucose control vs Standard glucose control (goal of an absolute reduction of 1,5% of HbA1c in the intensive group as compared with standard therapy)	Mean HbA1C level at the end of the FU Composite of CV events* (I) Death from renal cause (II) Microvascular complications** (II) All cause mortality (II) Hypoglycemia	6.9% vs 8.4% HR=0.88 (95%CI 0.74 to 1.05) p=0.14 NS NS NS 24.1% vs 17,6% ; p<0.001

- * Composite of non fatal MI, non fatal Stroke, death from CV cause, new or worsening congestive heart failure, surgical intervention for cardiac, cerebrovascular or peripheral vascular disease, inoperable coronary artery disease and amputation for ischemic gangrene.
- **retinopathy, nephropathy and neuropathy

Glycemische streefwaarden op maat van de patiënt

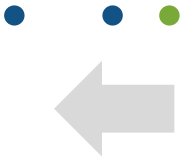
- Bij nierinsufficiënte patiënten

~ 7% HbA1c	Minder strikte targets > 7% HbA1c
De meeste patiënten	• Beperkte levensverwachting• Comorbiditeiten• Risico hypoglycemie

- Bij de algemene populatie

Striktere targets	<7% HbA1c	Minder strikte targets
• Goede levensverwachting• Recent gediagnosticeerde diabetes• Geen belangrijk cardiovasculair lijden	De meeste patiënten	• Beperkte levensverwachting• Lange diabetesduur• Voorgeschiedenis van hypoglycemie• Micro- of macrovasculaire complicaties• Moeilijk te regelen glycemie

Metformine – Dosisaanpassingen

Domus Medica / SSMG	Juryrapport CC Nier
eGFR 50-30: startdosis 500mg 2x/d	CNI G3a (eGFR 60-45): 850mg 2x/d CNI G3b (eGFR 45-30): 850mg 1x/d
eGFR < 30: contra-indicatie	CNI 4 (GFR <30): te vermijden

Bij acute ziekte, IV contraststoffen of chirurgische interventie
STOP 24u voor tot 48u na

Antidiabetica – Dosisaanpassingen

DIABETES

VOORZORG

	CNI 1	CNI 2	CNI 3a	CNI 3b	CNI 4	CNI 5
Metformine	Geen aanpassingen		2 x 850 mg	1 x 850 mg	Te vermijden	
Glipizide	Geen aanpassingen					
Gliclazide	Geen aanpassingen					
Glibenclamide	Te vermijden					
Glimepiride	Verminder dosis tot 1 mg/dag					Te vermijden
Gliquidon	Geen aanpassingen					
Repaglinide	Geen aanpassingen					
Acarbose	Geen aanpassingen		Te vermijden			
Pioglitazon	Geen aanpassingen					
Sitagliptine	Geen aanpassingen		Verminder tot 50 mg/dag		Verminder tot 25 mg/dag	
Vildagliptine	Geen aanpassingen		Verminder tot 50 mg eenmaal per dag			
Saxagliptine	Geen aanpassingen		Verminder tot 2,5 mg/dag			
Linagliptine	Geen aanpassingen					
Alogliptine	Geen aanpassingen		Verminder tot 12,5 mg/dag		Verminder tot 6,25 mg/dag	
Exenatide	Geen aanpassingen		Verminder tot 5 µg een- of tweemaal per dag		Te vermijden	
Liraglutide	beperkte ervaring					
Lixisenatide	Geen aanpassingen		beperkte ervaring			

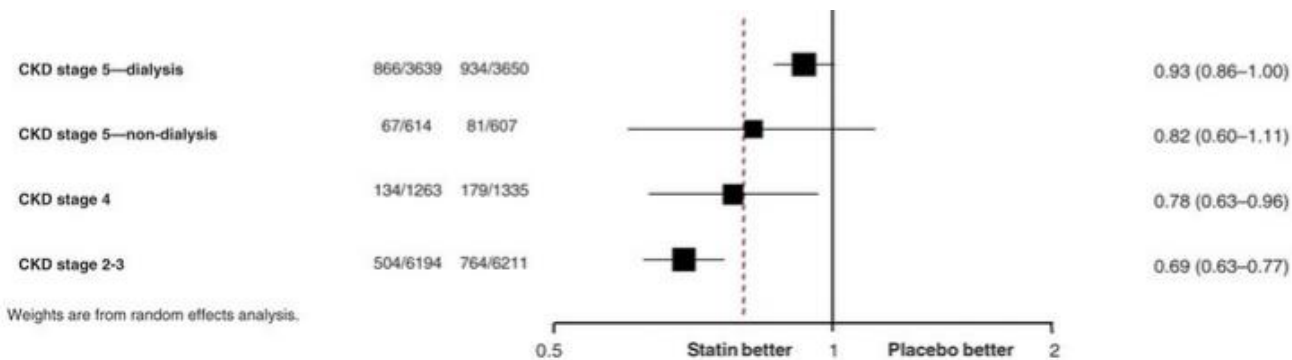
Statines - Studies

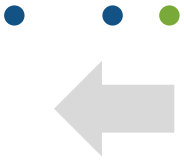
- Statine vs placebo
 - Initieel heterogeen CV risico (~50% hypertensie, ~50% coronairlijden), stadia 1-3

Outcomes	N° of participants (n° studies) Follow up	Results	Quality (GRADE)
Mortality	13.694 (8 studies) 2-5y	RR= 0.80 (0.68-0.95)	MODERATE
Cardiovascular mortality	2057 (4 studies)	RR= 0.71 (0.43-1.17)	LOW
Myocardial infarction	2015 (2 studies)	RR= 0.72 (0.54-0.98)	LOW
Stroke	10.639 (6 studies)	RR= 0.62 (0.41-0.95)	LOW
ESRD	1557 (1 study)	RR= 1.03 (0.64-1.67)	LOW

- Majeure CV events in functie van CNI stadium
 - ↗ NI : ↘ effect van statines op majeure CV events

Voorkeur voor een statine?

- **Werkzaamheid**

Algemene populatie:

- Geen argumenten op basis van harde eindpunten
- Intermediaire eindpunten (LDL): verschil klinisch niet relevant

- **Veiligheid**

- Studies (algemene populatie): geen argumenten op basis van harde eindpunten
- ↗ diabetes type 2: klasse-effect? Effect enkel gelinkt aan de krachtigste statines?
- Meer ervaring met simvastatine
- Minder risico op interactie met prava- en rosuvastatine
- Dosisaanpassingen?
 - Atorvastatine: geen dosisaanpassing
 - Fluvastatine: voorzichtigheid met dosis >40 mg/d als ClCr <30 ml/min
 - Pravastatine: systemische blootstelling x2 bij matig tot ernstige NI, start met 10 mg
 - Rosuvastatine: ClCr <60 ml/min: startdosis = 5mg; 40mg contra-indicatie
ClCr <30ml/min: contra-indicatie
 - Simvastatine: voorzichtigheid met dosis > 10 mg/ dag zo ClCr < 30 ml/min

ASA – Algemene populatie – Primaire preventie

Ongunstige risico - batenverhouding

Chevalier 2012 (Sheshasai 2012)						
Design	Population	Intervention	N/n	Duration	Endpoints	Results
MA of RCTs	<i>Mean age 57 Without previous coronary ischemia or stroke</i>	ASA vs pla	9/102621	Mean 6 y	Coronary events (prim)	NS
					Serious bleeding (prim)	OR=1.31 (95%CI 1.14-1.50) NNH=73/6y
					Non-fatal MI (sec)	OR=0.80 (95%CI 0.67-0.96) NNT= 162/6y NS in studies after 2000*
					Global mortality (sec)	OR=0.94 (95%IC 0,88-1,00) NS
					Fatal MI (sec)	NS
					Stroke (sec)	NS
					CV events (sec)	NS
					All bleedings (sec)	OR=1.7 (95%CI 1.17-2.46)
*Betere controle van andere CV risicofactoren (hypolipidemiërende middelen, antihypertensiva, rookstop, hygiëne en dieetmaatregelen) OR=0,98 (IC à 95% de 0,84 à 1,14).						

ASA – Algemene populatie – Diabetes

Antithrombotics Trialists collaboration 2002

Design	Population	Intervention	n	Duration	Endpoints	Results
MA of RCTs	<i>High risk, including diabetes</i>	ASA vs control	4961		Vascular events	NS

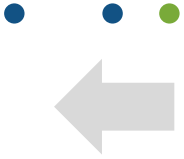
De Berardis 2009

Design	Population	Intervention	n	Duration	Endpoints	Results
MA of RCTs	<i>Diabetes, No pre-existing cardiovascular disease</i>	ASA vs placebo or no treatment	9584		Major cv events	RR=0.90 (95%CI 0.81-1.00) NS
					Cardiovascular mortality	RR=0.94 (95%CI 0.72-1.23) NS
					All cause mortality	RR= 0.93 (95%CI 0.82-1.05) NS

Dosisaanpassingen - NOAC

	Dabigatran Dabigatran etexilaat= prodrug, substraat P-gp Dabigatran : voornamelijk renale eliminatie, in ongewijzigde vorm	Rivaroxaban Metabolisatie via CYP3A4, CYP2J2 en mechanismen onafhankelijk van CYP. Substraat van P-gp	Apixaban Metabolisatie vooral via CYP3A4/5 Substraat van P-gp
Dosis-aanpassing	2x 110mg/d indien • ≥ 80 j • Verapamil (tegelijk in te nemen) Individuele afweging (2x150mg of 2x110mg) • 75-80 j, matige NI, gastritis, oesofagitis, GE-reflux, ander verhoogd bloedingsrisico	15mg 1x/d als CrCl < 49	2,5mg 2x/d als • Minstens 2 van: ≥ 80 j, ≤ 60 kg, of serumcreat ≥ 1,5 mg/dl • CrCl 15-29
Nierfunctie	CrCl < 30 : CI	Voorzichtigheid als CrCl 15-29 CrCl < 15: niet aanbevolen	CrCl < 15 : niet aanbevolen
Farmacokinestische interacties	Amiodarone, verapamil, clarithromycine : Klinische opvolging Rifampicine, fenytoïne, carbamazepine, Sint-Janskruid, protease-inhibitoren: te vermijden Itra-, ketoconazole, ciclosporine : CI	Fenytoïne, carbamazepine, fenobarbital, Sint-Janskruid: voorzichtigheid Itra-, keto-, posa-, voriconazole, protease-inhibitoren: niet aanbevolen	Fenytoïne, carbamazepine, fenobarbital, Sint-Janskruid: voorzichtigheid Itra-, keto-, posa-, voriconazole, protease-inhibitoren : niet aanbevolen

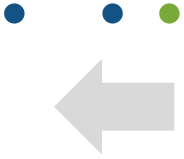
- Zeer lage kwaliteit van onderbouwing
- Mortaliteit vooral gevolg van cardiovasculaire aandoeningen → risicofactoren aanpakken
 - Rookstop
 - Regelmatige lichaamsbeweging
 - Gezond gewicht
 - Voeding met weinig verzadigde vetzuren in het kader van hypercholesterolemie
- Gespecialiseerd dieetadvies
 - Kalium, fosfaat
 - Eiwit
 - Calorieën
 - Zout

www.zorgtraject.be

2, 3 of 4 consultaties van min. 30 minuten per jaar, afhankelijk van het stadium

Terugbetaald als GFR \leq 45 ml/min

Aanvullende onderzoeken en verwijzing

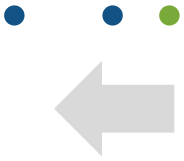
- Echo van de nieren en urinewegen is aangewezen bij
 - Progressieve nierinsufficiëntie (\searrow eGFR > 5 ml/ min/1,73 m²/jaar of >10 ml/5 jaar)
 - Macroscopische hematurie
 - Obstructie van de urinaire tractus
 - Familiale voorgeschiedenis van polycystische nierziekten (bij patiënten > 20 j)
 - CNI stadium 4 of 5 (GFR <30 ml/min)
- Verwijzing naar een nefroloog is aangewezen bij
 - GFR < 30 ml/min/1,73m²
 - Uitgesproken albuminurie
 - Progressie van nierziekte

Geen consensus tussen de richtlijnen over andere verwijscriteria

- Gespecialiseerd dieetadvies

DIEETADVIES

Opvolging

- Frequentie van opvolging: 1-4 x/ jaar, afhankelijk van stadium van NI
- Gebaseerd op consensus en expert-opinie
- Verschillende schema's volgens eGFR of volgens eGFR én albuminurie
- Voorbeeld Domus Medica:

Stadium	eGFR	Frequentie van eGFR bepaling
1 en 2	> 60	jaarlijks
3A	45-59	zesmaandelijks
3B	30-44	zesmaandelijks
4	15-29	driemaandelijks

- **Inclusiecriteria**

- een berekende GFR $<45\text{ml/min/1,73m}^2$ volgens de vereenvoudigde MDRD-formule een tweede maal bevestigd na ten minste 3 maanden

en/of

- een proteïnurie $> 1\text{g}$ per dag een tweede maal bevestigd na ten minste 3 maanden

+

- ouder zijn dan 18 jaar
- niet in dialyse zijn en geen niertransplantatie ondergaan hebben
- in staat zijn tot ambulante follow-up

- **REMgeld:** volledige terugbetaling van alle raadplegingen bij huisarts en nierspecialist

- **Ondersteunende maatregelen** → vermelden van « ZTN » op voorschrift

- Tegemoetkoming voor gevalideerde bloeddrukmeter
- Terugbetaling consultatie diëtiëk
- Voorschrijven van specifieke geneesmiddelen

Referenties

- (ACCORD 2008) The Action to Control Cardiovascular Risk in Diabetes Study Group. Effects of Intensive Glucose Lowering in Type 2 Diabetes. *N Engl J Med* 2008; 358:2545-2559. DOI: 10.1056/NEJMoa0802743
- (ACP 2013) Qaseem A, Hopkins RH, Jr., Sweet DE, Starkey M, Shekelle P. Screening, monitoring, and treatment of stage 1 to 3 chronic kidney disease: A clinical practice guideline from the American College of Physicians. *Annals of internal medicine* 2013;159:835-47.
- (ADA/EASD DM 2012) : Inzucchi SE, Bergenstal RM, Buse JB et al. Management of hyperglycemia in type 2 diabetes: a patient centered approach. Position statement of the American diabetes association (ADA) and the European association for the study of diabetes (EASD). *Diabetes Care* 2012;35:1364-79.
- (ADVANCE 2008) : ADVANCE Collaborative Group. Intensive blood glucose control and vascular outcomes in patients with type 2 diabetes. *N Engl J Med* 2008;358:2560-72.
- (AHRQ 2012) Fink HA, Ishani A, Taylor BC, Greer NL, MacDonald R, Rossini D, et al. Chronic Kidney Disease Stages 1-3: Screening, Monitoring, and Treatment AHRQ Comparative Effectiveness Review No 37 [Internet]. 2012 [cited j; AHRQ Publication No. 11 (12)-EHC075EF. Available from: www.effectivehealthcare.ahrq.gov/reports/final.cfm.
- (Antithrombotic Trialists 2002) Antithrombotic Trialists' Collaboration. Collaborative meta-analysis of randomised trials of antiplatelet therapy for prevention of death, myocardial infarction, and stroke, in high risk patients. *BMJ*2002;324:71-86
- (BCFI 2010) Nierfunctie en geneesmiddelen. *Folia Pharmacotherapeutica* [Internet]. 37(augustus 2010):[64 p.]. Available from: www.bcfi.be
- (BCFI GCR 2015) Gecommentarieerd geneesmiddelenrepertorium. Available from: www.bcfi.be

- Chevalier 2012) Chevalier P. Heeft aspirine nut in primaire preventie? *Minerva* 2012;11(3): 28-29. <http://www.minerva-ebm.be/nl/article.asp?id=2167>
- (CBO 2011) Kwaliteitsinstituut voor de Gezondheidszorg CBO. Multidisciplinaire richtlijn cardiovasculair risicomangement. Herziening 2011
- (CC RIZIV DM 2012) RIZIV Consensuvergadering – 29 november 2012. Doelmatige medicamenteuze behandeling bij type 2-diabetes in de eerstelijnsgezondheidszorg.
- (Cohen-Solal 2009) Cohen-Solal A, Kotecha D, van Veldhuisen DJ, Babalis D, Bohm M, Coats AJ, et al. Efficacy and safety of nebivolol in elderly heart failure patients with impaired renal function: insights from the SENIORS trial. *European journal of heart failure* 2009;11:872-80.
- (De Berardis 2009) De Berardis G1, Sacco M, Strippoli GF, Pellegrini F, Graziano G, Tognoni G, Nicolucci A. Aspirin for primary prevention of cardiovascular events in people with diabetes: meta-analysis of randomised controlled trials. *BMJ* 2009 Nov 6;339:b4531. doi: 10.1136/bmj.b4531.
- (Domus Medica 2012) Van Pottelbergh G, Avonts M, Cloetens H, Goossens M, Maes S, Van Heden L, et al. Richtlijn voor goede medische praktijkvoering: Chronische nierinsufficiëntie - Insuffisance rénale chronique: recommandation de bonnes pratiques. Domus Medica vzw - SSMG 2012;oktober 2012
- (Domus Medica DM 2015) Domus Medica. Diabetes mellitus type 2 - Richtlijn voor goede medische praktijkvoering. 2015. voorlopige versie, validatie door CEBAM lopende. Voorgaande versie: Wens J, Sunaert P, Nobels F, Feyen L, Van Crombrugge P, Bastiaens H, Van Royen P. Recommandations de Bonne Pratique. Diabète sucré de type 2. 2007.

- (ESC 2012) ESC/EAS Guidelines for the management of dyslipidaemias The Task Force for the management of dyslipidaemias of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Atherosclerosis Society (EAS) European Heart Journal (2011) 32, 1769–1818
- (Fried 2013) Fried LF, Emanuele N, Zhang JH, Brophy M, Conner TA, Duckworth W, et al. Combined angiotensin inhibition for the treatment of diabetic nephropathy. The New England journal of medicine 2013;369:1892-903.
- (Ghali 2009) Ghali JK, Wikstrand J, Van Veldhuisen DJ, Fagerberg B, Goldstein S, Hjalmarson A, et al. The influence of renal function on clinical outcome and response to beta-blockade in systolic heart failure: insights from Metoprolol CR/XL Randomized Intervention Trial in Chronic HF (MERIT-HF). Journal of cardiac failure 2009;15:310-8.
- (HAS DM 2013) Haute autorité de santé. Recommandation de bonne pratique. Stratégie médicamenteuse du contrôle glycémique du diabète de type 2. Janvier 2013. http://www.has-sante.fr/portail/jcms/c_1022476/strategie-medicamenteuse-du-controle-glycemique-du-diabete-de-type-2
- (HOU 2013) Hou W, Lv J, Perkovic V, Yang L, Zhao N, Jardine MJ, et al. Effect of statin therapy on cardiovascular and renal outcomes in patients with chronic kidney disease: a systematic review and meta-analysis. European heart journal 2013;34:1807-17.
- (KDIGO AKI 2012) Kidney disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) Acute kidney injury work group. KDIGO Clinical practice guideline for acute kidney injury. kidney Int Suppl 2012;2:1-138.
- (KDIGO BP 2012) Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) Blood Pressure Work Group. KDIGO Clinical Practice Guideline for the Management of Blood Pressure in Chronic Kidney Disease. Kidney Int Suppl 2012;2:337-414.

- (KDIGO CKD 2012) Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) CKD Work Group. KDIGO 2012 clinical practice guideline for the evaluation and management of chronic kidney disease. *Kidney Int Suppl* 2013;3:1-150
- (KDIGO Lipid 2013) Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) Lipid Work Group. KDIGO clinical practice guideline for lipid management in chronic kidney disease. *Kidney Int Suppl* 2013;3:259-305.
- (KDOQI 2012) National kidney foundation. KDOQI Clinical Practice Guideline for Diabetes and CKD: 2012 Update. *Am J Kidney Dis* 2012;60:850-86.
- (Minerva 2012) Wat is de meest precieze formule om de GFR te schatten? *Minerva* 2012;11:108-9.
- (Naci 2013) Naci H, Brugts J, Ades T. Comparative tolerability and harms of individual statins: a study-level network meta-analysis of 246955 participants from 135 randomized controlled trials.
- (NHG 2012) Multidisciplinaire richtlijn Polyfarmacie bij ouderen
- (NICE 2014) National clinical guideline center. National Institute for Health and Clinical Excellence. Chronic kidney disease: national clinical guideline for early identification and management in adults in primary and secondary care (update). Clinical guideline 182. 2014;July 2014.
- (Parving 2012) Parving HH, Brenner BM, McMurray JJ, de Zeeuw D, Haffner SM, Solomon SD, et al. Cardiorenal end points in a trial of aliskiren for type 2 diabetes. *The New England journal of medicine* 2012;367:2204-13.
- (Prescrire Guide 2015) Le Guide. Eviter les effets indésirables par interaction médicamenteuse.
- (RIZIV 2014) Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering, Comité voor de evaluatie van de medische praktijk inzake geneesmiddelen. het rationeel gebruik van geneesmiddelen bij nierinsufficiëntie. Juryrapport. Volledige (lange) tekst 2014. Available from:
http://www.inami.fgov.be/SiteCollectionDocuments/consensus_lange_tekst_20141127.pdf.

- (Sattar 2010) Sattar N, Preiss D, Murray HM et al. Statins and risk of incident diabetes: a collaborative meta-analysis of randomized statin trials. *Lancet* 2010;375:735-42.
- (VADT 2009) Duckworth W, Abraira C, Moritz T, et al. Glucose control and vascular complications in veterans with type 2 diabetes. *N Engl J Med* 2009;360:129-39
- (Weng 2009) Weng TC, Kao Yang YH, Lin SJ, Tai SH. A systematic review and meta-analysis on the therapeutic equivalence of statins. *J Clin Pharm Ther* 2010;35:139-51.